

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TURKISH WORDS USED IN *COUSINS* BY METO JOVANSKI

Magdalena Simionoska

Faculty of Philology “Blaze Koneski”, University “Ss. Cyril and Methodius”, Skopje, Macedonia,

magdalenasim@yahoo.com

Abstract: As a result of the Ottoman Empire rule on these territories, it is to be expected that there will be an abundance of Turkish words in the Macedonian language which are used daily. The book *Cousins* written by Meto Jovanovski has been translated into English by Sylvia Wallace Holton who is a native speaker of the English language and by the author Meto Jovanovski himself. The events in this book actually happen during a period of time when the reign of the Ottoman Empire in Macedonia was drawing to a close, hence we can assume that there is a large number of Turkish words used in the book because it is precisely the Turkish words that will paint the linguistic picture of that time in the history of our country and will also without fail represent the language that was spoken at that time. There are more than 250 Turkish words used in the book, including the title of the book itself, which is a considerable number but also the main interest of this research. The goal of this research is to make a comparison of the Turkish words used in the original text and the proposed translation equivalents in the translation of the book into English, as well as the possible semantic changes in the Turkish words used compared to their meaning in the Turkish language. Due to the fact that the author himself participated in the translation of the book into English, my assumption is that the translation of the Turkish words used is correct, i.e. it is appropriate regarding the meaning that Meto Jovanovski wanted to present. Hence probably the translation of the title of the book itself with the word *Cousins*, which the protagonists actually are, instead of with an appropriate translation equivalent like for example *fools*, because if the appropriate translation equivalent in English were to have been used, then there would be a pejorative meaning of the title that will paint the main characters in the book as ‘stupid’ instead of people who make jokes and/or are funny (which is what the meaning of the original title is in Macedonian). Also the meaning of the diminutive form of the word used in the title with which the author also expresses affection will be lost. The comparative analysis will precisely determine the number, morphosyntactic forms, as well as the morphological and semantic consistency of the translation equivalents. Also, it will provide a clearer picture of all the Turkish words that have been left out in the translation into English, the mistakes in the translation of the Turkish words and the change in meaning of some of the Turkish words used. At the same time, this paper will try to provide an explanation for these occurred semantic changes. The results from this research should provide a more detailed insight into the Turkish words used in the Macedonian language, but it should also serve as a contribution for both present and future translators and interpreters.

Keywords: Turkish words, translation equivalents, semantic changes, morphosyntactic changes.

СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА НА ТУРЦИЗМИТЕ ВО ДЕЛОТО *БУДАЛЕТИНКИ* НА МЕТО ЈОВАНОВСКИ

Магдалена Симионска

Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје,

magdalenasim@yahoo.com

Резиме: Поради долгогодишното владеење на Османлиското царство на нашите простори, се подразбира дека во македонскиот јазик има изобилство на турцизми кои се користат секојдневно. Дело *Будалетинки* на Мето Јовановски е преведено на англиски јазик од страна на роден говорител на англискиот јазик, Силвија Волас Холтон, и самиот автор Мето Јовановски. Настаните во романот се случуваат во периодот во Македонија кога всушност владеењето на Османлиската империја е на самиот крај, па оттука може и да се претпостави дека во него ќе има голем број на употребени турцизми бидејќи токму турцизмите лингвистички ќе го отсликаат тој историски период на нашата земја и доследно ќе го прикажат јазикот кој се зборувал тогаш. Во делото има повеќе од 250 употребени турцизми, вклучувајќи го и самиот наслов, што претставува значителна бројка, но и основниот интерес за ова истражување. Целта на ова истражување е да се изврши споредба токму помеѓу турцизмите употребени во оригиналниот текст и понудените преводни еквиваленти во преводот на англиски јазик, како и можните семантички промени во употребените турцизми

во однос на нивното значење во турскиот јазик. Поради фактот што и самиот автор учествувал во преводот на делото на англиски јазик, мојата претпоставка е дека преводот на употребените турцизми е точен, поточно е соодветен на значењето кое Мето Јовановски сакал да го претстави. Па оттука најверојатно и самиот превод на насловот на делото *Будалетинки* со *Cousins* (мак. братучеди), што протагонистите и всушност се, наместо со некој соодветен преводен еквивалент како на пример *fools* (анг.), бидејќи доколку се употреби соодветниот преводен еквивалент на англиски јазик би се добило пејоративно значење кое главните ликови во делото може да ги отслика како 'будали' наместо како некои кои прават шеги и/или се смешни па така ќе се загуби и значењето на употребената деминутивна форма во насловот со која авторот изразува и милост. Оваа анализа точно ќе ги утврди бројот, морфосинтаксичките форми, како и морфолошката и семантичката доследност на преводните еквиваленти. Исто така, ќе даде и јасна слика за изоставените турцизми во преводот на англиски јазик, грешките во преводите на турцизмите и промената на значењето на некои од зборовите, а ќе се обиде да понуди и објаснување за овие семантички промени. Резултатите од ова истражување би требало да дадат подетален увид во турцизмите кои се употребуваат во македонскиот јазик, но и би требало да понудат придонес за сегашните и идните преведувачи и толкувачи.

Клучни зборови: турцизми, преводни еквиваленти, семантички промени, морфосинтаксички форми.

1. ВОВЕД

Познато е дека во македонскиот јазик има голем број на зборови и фрази од турско потекло, односно турцизми. Се претпоставува дека бројката на турцизмите во македонскиот јазик надминува три илјади. Сето ова е разбирливо кога ќе се земе предвид долгогодишното влијание на турскиот јазик над македонскиот јазик, пред сè, поради петвековното владеење на Османлиското царство на овие простори. Секако, не сите турцизми кои се користат во македонскиот јазик имаат потекло од турскиот јазик. Некои потекнуваат од арапскиот, персискиот, францускиот или италијанскиот јазик но, во македонскиот јазик влегле преку турскиот јазик за време на Османлиското царство.

2. ТУРЦИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Турцизмите ги употребуваме секојдневно, толку често што корисниците тоа го прават несвесно. Односно, многу луѓе не би знаеле дека одреден збор е турцизам и не би знаеле дека постои и словенска варијанта на истиот, како на пример *бавча* (тур.) – *градина* (слов.). Интересни се и случаите кога сакајќи да звучат поформално, луѓето ја избегнуваат употребата на одредени турцизми но, бидејќи турцизмите се толку длабоко навлезени во македонската лексика и бидејќи толку често и толку долго се употребуваат, всушност, тие не знаат дека варијантата која ја користат е повторно турцизам, како што е тоа случај со зборовите *патлиџан* и *домат*. Употребата на зборовите од турско потекло е најзастапена во дијалектните и разговорните форми на македонскиот јазик. Турцизмите преставуваат дел од македонската култура, па оттука јасно е дека ќе бидат застапени и во македонската литература.

Романот *Будалетинки* на Мето Јовановски е напишан во 1973 година. Дејството се случува некаде на почетокот на дваесеттиот век на територијата на Македонија, која е всушност растргната од Балканските војни. Поточно, во делото станува збор за двајца братучеди кои враќајќи се од печалба кон своето родно село во преспанскиот предел, стануваат жртви на трагичноста на оваа војна. Братучедите, Србо и Шишман, откако некако успеваат да ја избегнат српската војска и конечно тргнуваат кон дома, стануваат заложници прво на бугарската војска, па потоа на француската војска, за да на крајот на романот, веќе практично во дворовите на нивните домови, повторно се соочат со српските војници. Бидејќи дејството на романот се одвива на почетокот на дваесеттиот век, а знаеме дека ова е и периодот кога навршува владеењето на Османлиската империја, за очекување е дека делото ќе изобилува со турцизми. Турцизмите му даваат еден народски призив на самото дело и на тој начин истото добива специфичен карактер.

Со заложба на Владата на Република Македонија беше спроведен проект за превод на 1000 дела напишани на македонски јазик и потоа преведени на англиски јазик, како од македонски, така и од странски преведувачи. Меѓу многуте литературни дела, на англиски јазик е преведено и делото *Будалетинки* на Мето Јовановски. Романот е преведен на англиски јазик преку соработката на самиот писател, Мето Јовановски, и Силвија Волос Холтон која е роден говорител на англискиот јазик. Постојат две претпоставки за начинот на кој се одвивала оваа соработка. Првата претпоставка е дека преведувачката го извршила целосниот превод на делото, а писателот го потпомогнал процесот така што преведувал одредени фразални изрази, изреки, или зборови кои означуваат поими карактеристични за нашето поднебје. Втората пак претпоставка е дека писателот го има извршено преводот, а англиската преведувачка направила целосна ревизија на преводот. Во обата случаи имаме превод во кој учествува и самиот автор, што всушност би значело дека имаме и

соодветен превод на употребените турцизми, поточно соодветен превод на она значење кое самиот автор сакал да го долови во оригиналното дело.

3. ТУРЦИЗМИТЕ ВО ДЕЛОТО *БУДАЛЕТИНКИ* НА МЕТО ЈОВАНОВСКИ

Идејата за овој труд ја добив од самиот наслов, *Будалетинки*, што всушност е турцизам кој се користи да значи луѓе кои се смешни, кои прават шеги и/или 'прават глупости', а на англиски јазик насловот е преведен како *Cousins* (мак. братучеди). Преводот на насловот не е погрешен бидејќи двајцата главни ликови во делото навистина се братучеди и доколку се преведе на англиски јазик со соодветниот преводен еквивалент *fools* (анг.), може да се добие пејоративно или погрдно значење кое негативно ќе ги окарактеризира протагонистите. Односно, ќе ги отслика повеќе како 'будали' и на тој начин би се изгубило значењето на употребената деминутивна форма. Насловот на македонски во себе носи милост и укажува на кротката и добродушна природа на ликовите, а не укажува дека им недостига итрина и/или интелект. Ова беше навистина интересно за мене, па така одлучив да го разгледам делото подетално и уште на самиот почеток увидов дека има навистина голем број на употребени турцизми.

Поточно, во романот има вкупно 268 употребени турцизми. Во оваа бројка вбројуваме 123 различни турцизми. Преостанатите примери се повторувања на овие зборови кои се јавуваат во единска или множинска форма, во членувана форма или без член, во деминутивна форма, итн. Од вкупната бројка на 268 употребени турцизми, 252 примери се именки или малку повеќе од 94% што претставува интересен податок. Преостануваат само 16 употребени турцизми кои имаат поинакви морфолошки форми и тоа: 1 сврзник кој се појавува 4 пати (демек), 2 прилога (белки и колај) од кои едниот се појавува 3 пати (колај), 6 придавки (тазе, челичниот, алев, бојосан, топовските и шалварести) од кои 4 се изведени од именки (како на пример: челичниот – од именката челик, бојосан – од именката боја, топовските – од именката топови и шалварести – од именката шалвари), 1 глагол кој е изведен од именка (оторбешија – од именката торба) и 1 честичка (јок). Причината за овој значително голем број на именки можеби се должи на фактот што овие зборови означуваат предмети кои за првпат влегле во македонските краишта за време на Османлиската империја, поточно предмети кои Турците ги донесувале кај нас. Во овој контекст, интересен е фактот дека во најголем број случаи станува збор за именки кои означуваат делови од куќата (како на пример: душемиња, таван, кат, одаја, итн.), дворот (како на пример: ан, чардак, авлија, итн.), инфраструктурата (како на пример: сокаче, јаде, итн.), облеката (како на пример: налани, џеб, чизми, чорап, торби, шапка, итн.), предмети од домаќинството (како на пример: але, чинија, долап, тавче, итн.) или пак одредени професии (како на пример: бербер, кавалџија, кмет, терџоман, итн.).

Треба да се напомени дека има многу силна морфолошка доследност во преводните еквиваленти, односно најголемиот број на турцизми се преведени на англиски јазик со соодветните видови на зборови. Поточно, во целиот корпус примери има само 15 употребени турцизми кои се преведени на англиски јазик со поинаков вид на збор отколку оној употребен во оригиналниот текст. Во овие примери на преводни еквиваленти станува збор за промена на видот на збор поради фактот што во преводот е употребена фраза која по некаков начин е соодветна според контекстот на преводот направен на англиски јазик. Следат неколку дел реченици во кои се употребени овие турцизми, како и дел речениците на англиски јазик кои ги содржат соодветните преводни еквиваленти.

- (1) **Мераклиите**, ги мазнеа сидовите на окопот... (БМЈ 39)
The **very keen** soldiers either smoothed the walls of the trenches... (СМЈ 39)
- (2) ...со **усуј** погледнува лево... (БМЈ 50)
...and then **stealthily** shift his eyes to the left (СМЈ 51)
- (3) - **Демек** така, - присторе Чакарвелика... (БМЈ10)
“**I see**,” said Chakarvelika,...(СМЈ 12)
- (4) Прво стави една **чинија** со бело сирење. (БМЈ 43)
First she put out a **plateful** of white cheese. (СМЈ 43)
- (5) ...зацрцори умилно како што и беше **табиетот**: (БМЈ 43)
...she began to talk tenderly **in her own way**. (СМЈ 43)
- (6) ...онаму од ридот да скочиш низ **бауа** дома на софра ќе се најдеш. (БМЈ 68)
...they knew that **with a hop, skip and jump** they could find themselves sitting around the table at home. (СМЈ 68)
- (7) ...усните му се **оторбешија**... (БМЈ 69)
His lips **dropped**... (СМЈ 68)

Во преводот на англиски јазик недостасуваат 13 преводни еквиваленти. Ова најверојатно се должи на поинаквата структура на англиската реченица или пак на одлуката на двајцата преведувачи дека тие изоставени преводни еквиваленти се доволно објаснети преку самиот контекст на јазикот во преводот и затоа одлучуваат да не го оптоваруваат преведениот текст. Од оваа група на изоставени турцизми во преводот на англиски јазик само еден е прилог (*белки* во пример 8 подолу), а сите други примери се именки (примери 9 и 10 подолу).

(8) **Белки** господ без среќа не ве оставил... (БМЈ 45)

I hope God will give you some luck. (СМЈ 45)

(9) ...во еден заслон правен како по **капан** за него...(БМЈ 28)

...in a sort of a cove so small he couldn't even turn around. (СМЈ 29)

(10) ...или некој со налани по **калдрмата** ќе затропаше... (БМЈ 12)

...or somebody's wooden clogs clattering. (СМЈ 14)

Можеби најинтересен случај се оние примери на турцизми употребени во делото, па потоа и преведени на англиски јазик, кои на македонски јазик имаат поинакво значење од она што го имаат во турскиот јазик. Во табела 1 се дадени сите вакви примери кои се сретнуваат во романот *Будалетинки*.

Табела 1

Бр.	Турцизам употребен во оригинална форма во делото	Преводен еквивалент на англиски јазик	Значење на зборот на турски јазик
1	чинија	plateful	порцелан, керамика
2	мани	faults	пречка
3	нишани	ribbons and medals	знак, ознака, белег
4	палавратија	a big mouth	лажго
5	парталите	belongings	потрошено, излитено
6	алев	scarlet	пламен
7	ѓердан	golden trinkets	врат
8	капа	hat	глава

Како што може да се види од горната табела, во некои примери имаме промена на значењето за кое по некој начин и може да се дојде до соодветно објаснување за тоа зашто се случила таа промена, како што се зборовите во примерите под број: 1, 2, 4 и 8. Јасно е дека обично *чиниите* се направени од *порцелан*, дека *маниите* кај луѓето најчесто се и нивните *пречки* во животот, дека човек кој постојано се *фали* (анг. *big mouth*) може и да *лаже* во врска со тоа што го тврди и, секако, бидејќи *капите* се носат на *глава*, врска во овој пример е повеќе од очигледна. Во пример 3, исто така, едноставно може да се дојде до објаснување зошто има промена во значењето, поточно бидејќи *нишаните* се користат за воени одликувања (анг. *ribbons and medals*), тие по некаков начин и се ознаки за истите овие одликувања. Во пример 5, *парталите*, имаме интересен случај бидејќи иако преводот на англиски јазик не одговара со значењето кое зборот го има на турски јазик, значењето кое овој збор го има во македонскиот јазик го опфаќа и значењето на преводот на англиски јазик, но и значењето на турски јазик. Односно, турцизмот *партали* кај нас се користи да означат предмети во лична сопственост но, и облека која е излитена и износена. Оттука може да заклучиме дека преводот е всушност и соодветен. Во пример 6, значењето на придавката *алев* доаѓа од самата светлоружна/црвена боја на пламенот. Во пример 7, *ѓерданот* е предмет кој се носи на врат, па оттука поврзаноста на значењата е очигледна.

4. ЗАКЛУЧОК

Од спроведената анализа на употребените турцизми во делото и нивните преводни еквиваленти на англиски јазик, може да заклучам дека станува збор за исклучително добар превод. Односно, преводните еквиваленти

покажуваат извонредна морфолошка доследност но, и доследност во поглед содржината и контекстот. Бројот на изоставени преводни еквиваленти е значително мал, и како што споменав погоре во текстот, тие се доволно објаснети преку самиот контекст на јазикот на преводот па така не влијаат на содржината. Очигледно е дека турцизмите не претставуваат проблем за преведувачите најверојатно поради нивната долгогодишна употреба во македонскиот јазик што, всушност, води до заклучок дека тие се целосно присвоени во македонскиот јазик и се составен дел од нашата македонска лексика. А пак фактот дека некои од нив ги користиме со значења поинакви од оние во турскиот јазик зборува дека тие се, исто така, и составен дел од нашата семантика. Турцизмите го обогатуваат нашиот јазик и култура што сметам дека е за голем поздрав.

Би било интересно да се направи и една поопсежна анализа на турцизмите кои се употребуваат во македонскиот јазик и нивните преводни еквиваленти на англиски јазик на поголем корпус кој би вклучувал неколку македонски дела. Оваа поопширна јазична анализа би дала подетален увид во турцизмите кои се користат во македонскиот јазик, како и нивната употреба кај нас, и значително би ја подобрила состојбата на македонската лексикографија. Ова пак би било од огромна полза за сегашните, како и за идните преведувачи, па и толкувачи во Македонија.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ДЕЛА СО НИВНИТЕ КРАТЕНКИ

БМЈ = Јовановски, Мето. (2008). *Будалетинки*. Битола: Микена.

СМЈ = Jovanovski, Meto. (1987). *Cousins*. trans. Sylvia Wallace Holton and Meto Jovanovski. San Francisco: Mercury House.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Aguši, Kurtis. (1980). *Турско-српски и Српско-турски речник*, Tekin, Istanbul.
- [2] Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad and Edward Finegan. (1999). *Grammar of spoken and written English*. Harlow: Longman.
- [3] Honi, H. C. and Fahir Iz. (1995). *The Oxford Turkish-English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford 1992, reprinted Third Edition.
- [4] Huddleston, Rodney, and Geoffrey K. Pullum. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [5] Јашар-Настева Оливера. (2000). *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- [6] Конески, Блаже. (2004). *Граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело, Детска радост.
- [7] Минова-Ѓуркова, Лилјана. (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- [8] Мургоски, Зозе. (2001). *Голем англиско македонски речник*, второ преработено и проширено издание. Скопје: Автор.
- [9] Панзова, Виолета. (1996). *Универзалната граматика и македонскиот јазик*. Скопје: Епоха.
- [10] Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, and Jan Svartvik. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.